

Az üzemtörténetírás kapcsolata az egyéb történeti ágazatokkal

Üzemen mindazokat az ipari, mezőgazdasági, közlekedési, kereskedelmi és egyéb szolgáltató vállalatokat, szervezeteket értjük, amelyek a nemzetgazdaság vagy a szocialista népgazdaság egészében a széles értelemben vett *vállalat* fogalma alá vonhatók. Az üzemtörténet általában a magyarországi kapitalizmus időszakának megkezdésétől, megteremtésétől indul, és felöleli az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés, a kereskedelem, valamint általában az infrastruktúra körét.

Az üzemtörténetírás igen komplex — *interdiszciplináris*, vagyis több társadalomtudomány eredményeit és módszereit is hasznosító, magába foglaló — ágazata a történetírásnak. Határai tehát bizonyos fokig tágulnak és tágíthatók más szaktudományok felé is. Az üzemtörténetírás szükségszerűen más és más szinten és módon közelít a témához, és természetesen — a témának, a közelítésnek megfelelő — műfaji sokféleséget is mutat. Ebből a *műfaji sokféleségből*, sokirányú közelítési lehetőségből is adódik az üzemtörténetírásnak a *mozgalom jellege*. A műfaji sokféleség kifejezetten hasznos abból a szempontból, hogy az egész mozgalomnak serkentője, emelője is lehet! Arról van szó ugyanis, hogy maga a brigádnapló, az üzemtörténeti krónika, és az üzemi évkönyv egyfelől üzemtörténetírói teljesítmény, másfelől ugyanakkor a tudományos történetírás forrása is. Szintén ilyenek — többek között — a *viszsaemlékezések*, amelyekben természetesen sok a szubjektív elem — már csak az emlékezet megkopása miatt is —, és ezért az üzemtörténet feldolgozójának *megfelelő forráskritikával* kell a visszaemlékezéseket felhasználnia — de fel kell használnia.

A szocialista *brigád-napló* fontos üzemtörténeti forrás és egyben — bizonyos értelemben — üzemtörténeti műfaj is. Az *üzemi krónikák* szintén igen fontos forrásai a tudományos üzemtörténetírásnak. Az *üzemi évkönyvek* kitűnő képet adnak arról, hogy a szóbanforgó évben a vállalat életében milyen események történtek és különböző problémákat is feltárhatnak a vállalatok életéből.

Az *üzemtörténet* és a *helytörténet* kapcsolatát illetően: a környezet és a tájformáló hatás tekintetében e két tudományág között jelentős kapcsolat, szerves összefüggés van. Az üzemtörténet ebből a szempontból „kettős kötöttségű.”

Az üzemtörténetírás jelentős mértékben *gazdaságtörténetírás* és az üzemtörténeti feldolgozások a gazdaságtörténetírás szempontjából is igen fontosak — egyenszen nélkülözhetetlenek. Iparágak, sőt egész nemzetgazdasági, népgazdasági ágazatok történetét lehetetlen valóban tudományos alapossággal feldolgozni, ha az egyes vállalatok történetét nem tárjuk kellően fel.

Az üzemtörténet ugyanakkor szoros és elszakíthatatlan kapcsolatban van a *társadalomtörténettel* is. Hiszen az üzem, a vállalat nemcsak gazdasági, hanem társadalmi egység is. Az üzemnek — mint szerves egységnek — saját társadalma van, amely — miként a nemzeti társadalom — nem statikus, hanem dinamikus és így folyamatosságában vizsgálendő, mindazokkal a társadalomtörténeti szempontokkal és közelítésekkel, amelyek e történeti ágazat sajátjai. Az üzem társadalmának középpontjában a dolgozók, a munkásosztály, illetve a parasztság szerepét kell minél alaposabban vizsgálnunk. De fel kell tárunk természetesen a műszaki vagy más szakértelmiségi réteg és a vállalati tisztviselői gárda szerepét csakúgy, mint a tőkés vállalkozóét. Más dolog, hogy nem az utóbbiakat kell a középpontba állítani. A társadalomtörténet körébe sorolhatjuk a mind fontosabbá váló, a figyelmet mind jobban magára vonó *életmódkutatást* is.

A fentiek — megfelelően transzponálva — érvényesek az államosítások utáni időszakra, szocialista építésünk új történeti korszakára is azzal, hogy itt már alapvetően megváltozott tulajdonviszonyokról és ennek megfelelő üzemi társadalomról és életmódról van szó. Számos olyan új jelenséggel, új vonással találkozunk, amelyek minél sokoldalúbb, komplexebb feldolgozásra várnak. Nem lehet megfelelően kutatni és vizsgálni az üzem társadalmát anélkül, hogy ne vennénk szemügyre az életmóddal szorosan összefüggő *művelődési* és *kulturális* lehetőségeket, viszonyokat, különösen az államosítások utáni szocialista korszakunkban. A kutatás tehát *művelődéstörténeti* megközelítésű is kell, hogy legyen.

A *technikátörténet* — amely különálló, önálló szaktudomány —, a műszaki fejlődés története is része az üzemtörténetírásnak. És itt nemcsak az elsődlegesen fontos gépekről, berendezésekről, felszerelésekről, szerszámokról kell hogy szó essék,

hanem ezek mellett mindarról, ami ilyen vonatkozásokban a vállalatok történetéhez tartozik: a telephely kijelölése, a tervek, az épületek stb. Természetes, hogy az üzemtörténetíró általában nem a technikatörténet művelője. Konzultálnia kell azonban technikatörténészrel, illetve ilyen természetű lektorálásra is szükség lehet.

Ossze kell hasonlítani a korábbi időszakokban és napjainkban is a hasonló jellegű hazai vállalatokat, de nem árt ezt megtenni a szomszédos, velünk azonos társadalmi berendezésű országok vállalataival kapcsolatban sem, csakúgy, mint — ha erre módunk van — világviszonylatban. Mindez a mezőgazdasági üzemekre is vonatkozik. Ezért a megfelelő esetekben, mértékben és módon az *agrártudományokkal* is helyes az üzemtörténetírásnak foglalkoznia.

Nem szorul bizonyításra a *politikai történet* jelentősége az üzemtörténetírásban. Hiszen az országos politika és a helyi politika a maga rendjén egyaránt tükröződik a vállalatok, az üzemek életében és nagymértékben meghatározza a vállalatokban dolgozók életét, körülményeit, sorsát. A proletariátus harcainak gyakran az üzem volt a színtere. Így a *munkásmozgalom története* elválaszthatatlan az üzem történetétől.

A *néprajz* tudománya sem idegen az üzemtörténet írástól, akár a néprajzi közelítésű életmód-kutatásról, akár a munkás- vagy paraszti folklórról legyen szó. Jelentősége lehet az *üzemszociológiai vizsgálatoknak*, valamint — elsősorban korunk és napjaink történetét kutatva — a *szociográfiai módszereknek* is. De a *jogtudomány*nak is számos vonatkozásban szerepe van és volt a vállalatok történetében. Az adott jogi viszonyainak — különösen a gazdasági jognak, de nemcsak annak — ismerete úgyszólván nélkülözhetetlen. Jogi, elsősorban munkajogi természetű az adott korszakok *szociálpolitikai törvényhozása*, amely persze nem független a mindenkor hatalmi rendszertől, a politikai történettől, legfőképpen pedig a munkásosztály harcától, a *munkásmozgalomtól*; napjainkban pedig szocialista fejlődésünk adott szakaszainak tényleges lehetőségeitől.

Végezetül nyomtatékosan szeretném hangsúlyozni, hogy bár az üzemtörténetírás művelhető és művelendő kifejezetten szaktudományos módon is, ez a körülmény nem változtat azon, hogy az üzemtörténetírói tevékenység minden közelítése, szintje és válfaja szép, hasznos munka, s kivétel nélkül minden ilyen alkotás része, mégpedig nélkülözhetetlen része az üzemtörténetírásnak, s önmagában is üzemtörténetírói termék.

Dr. Kanyar József:

Az üzemtörténetírás levéltári forrásai

A *komplex monográfikus üzemtörténetek műfajukban egyszerre mondhatók a gazdaságtörténeti, a társadalomtörténeti és a művelődéstörténeti kutatások együttes folyamatának*, amely tulajdonképpen 4 szaktudomány területét is érinti: a műszaki-kémiai tudományokét, a közgazdasági-gazdaságtörténeti tudományokét, a szociológiáét és a történettudományok területét. Az üzem tehát nemcsak termelési és társadalmi *szervezet*, hanem komplex társadalomgazdasági és technikai *jelenség* is.

Az üzemtörténeti feldolgozások tekintetéből számba jöhető fondok sorában találunk olyanokat, amelyek *országos hatókörűek*. Ilyen alapvető források találhatóak az Országos Levéltárban, az Új Magyar Központi Levéltárban, a Párttörténeti Intézet Archivumában, a Szakszervezetek Országos Tanácsának Levéltárában stb. Az üzemtörténeti kutatásoknál a *regionális* vonatkozású fondok is figyelembe veendőek. Ilyenek pl. az ipari és kereskedelmi kamarák, valamint a mezőgazdasági kamarák iratgyűjtései. A területi levéltárakban pedig (megye, járás, város, község) az alsó- és középszintű szervek fondjai találhatóak: a feudalizmuskori céhiratok, a kapitalizmuskori cégbíróságok, az ipari egyesületek és társulatok, az ipari üzemek stb. iratai.

A megyei levéltárakban az alábbi *gyűjteményes fondok* is figyelembe veendőek: *sajtóarchív* anyagok; *helytörténeti* gyűjtemények, *statisztikák* és *kompassok* gyűjteménye; az üzemi *krónikák* gyűjteménye; a *szocialista brigád történetek* gyűjteménye; *életrajzok* és *visszaemlékezések* gyűjteményei; *üzemi újságok, folyóiratok, albumok, újságkivágatok* gyűjteménye; *fényképgyűjtemény*; *jubileumi kiadványok*; *kiállítások forgatókönyvei*; *üzemtörténeti bibliográfiák*; valamint a levéltárak s egyéb intézmények évkönyvei, forráskiadványai, tanulmánykötetei, speciális üzemtörténeti kiadványai.